

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.3

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2025.6>**А.В.Ткачук**

начальник відділу публічних закупівель

ТОВ «ПК «АРКОН»

orcid.org/0000-0003-0117-4638

ДО ПИТАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПРИ НАБУТТІ МАЙНА СУБ'ЄКТОМ ГОСПОДАРЮВАННЯ БЕЗ ДОСТАТНІХ ПІДСТАВ

У статті розглянуто питання щодо змісту зобов'язань з набуття майна без достатніх підстав, а саме у частині законодавчого закріплення положень ст. 174 ГК України. Зазначене питання є актуальним оскільки його визначення передбачає чітке виокремлення зобов'язання при набутті майна суб'єктом господарювання без достатніх підстав та віднесення його до господарського. Враховуючи, що ГК України не містить відокремленої сукупності норм які є складовою інституту недоговірних зобов'язань та прямо регулюють зобов'язання, а положення ГК України встановлюють відсилку до норм ЦК України в науковій сфері висувалось твердження щодо виключення положення про безпідставне набуття майна з умов виникнення господарських зобов'язань. Водночас така позиція викликає певні сумніви, оскільки ігнорування особливостей господарських правовідносин та суб'єктного складу може призводити до правової невизначеності, що в свою чергу, може ускладнювати розмежування між цивільно-правовими та господарсько-правовими зобов'язаннями, створюючи ризики неоднозначного тлумачення та застосування норм законодавства.

Враховуючи зазначені обставини в статті розглядається можливість удосконалення наявної стаття 174 ГК України з врахуванням термінології якою оперує ГК та виокремлення суб'єктного складу відповідно до ст. 2 ГК України.

Встановлення приналежності недоговірних зобов'язань з безпідставного збагачення, що виникають між суб'єктами господарювання та учасниками господарських відносин саме до господарських дозволяє визначити їх особливості та умови виникнення. Оскільки сфера господарювання є динамічною, конкурентною та комплексною, зобов'язання які виникають при здійсненні суб'єктами господарської діяльності повинні мати чітку визначеність та суб'єктний склад, оскільки протилежне може знижувати рівень правового захисту учасників господарських відносин, породжувати зловживання, зокрема через маніпуляції із визначенням правової природи відповідних зобов'язань.

Ключові слова: господарське зобов'язання, безпідставне набуття майна, суб'єкт господарювання, учасники господарських відносин, недоговірні зобов'язання.

Tkachuk A.V. ON THE ISSUE OF OBLIGATIONS ARISING FROM THE ACQUISITION OF PROPERTY BY A BUSINESS ENTITY WITHOUT SUFFICIENT GROUNDS

The article addresses the issue of obligations arising from the acquisition of property without sufficient grounds, particularly concerning the legislative provisions of Article 174 of the Commercial Code of Ukraine (CCU). This issue is significant as its resolution requires a clear delineation of obligations related to the acquisition of property by a business entity without sufficient grounds and their classification as commercial obligations.

Given that the CCU does not contain a distinct set of rules forming part of the institution of non-contractual obligations and directly regulating such obligations, and that its provisions refer to the norms of the Civil Code of Ukraine (CivCU), scholars have proposed excluding provisions on unjust enrichment from the grounds for the emergence of commercial obligations. However, this position raises certain concerns, as ignoring the specific features of commercial legal relations and the composition of their subjects may result in legal uncertainty. Such uncertainty, in turn, complicates the differentiation between civil-law and commercial-law obligations, creating risks of ambiguous interpretation and application of legislation.

In light of these considerations, the article examines the potential improvement of the current wording of Article 174 of the CCU, taking into account the terminology employed by the Code and clearly defining the composition of the parties involved in accordance with Article 2 of the CCU.

Establishing the classification of non-contractual obligations arising from unjust enrichment between business entities and participants in commercial relations as commercial obligations allows for identifying their specific features and the conditions under which they arise. Given the dynamic, competitive, and complex nature of the commercial sector, obligations arising in the course of business activity must be clearly defined and include a precise composition of the parties involved. Failure to ensure such clarity could undermine the level of legal protection afforded to participants in commercial relations and give rise to abuses, including manipulation in determining the legal nature of the corresponding obligations.

Key words: commercial obligation, unjust enrichment, business entity, participants in commercial relations, non-contractual obligations.

Постановка проблеми. Господарський кодекс України не містить окремого комплексу норм, що регулюють недоговірні зобов'язання, а також не надає прямого врегулювання таких зобов'язань,

натомість його положення містять відсилку до норм Цивільного кодексу України (ЦКУ). У науковій сфері неодноразово висувалася пропозиція щодо виключення положень про безпідставне

набуття майна з умов виникнення господарських зобов'язань. Проте така точка зору викликає певні застереження, оскільки ігнорування специфіки господарських правовідносин і складу їх суб'єктів може призвести до правової невизначеності. Зазначене, ускладнює розмежування між цивільно-правовими та господарсько-правовими зобов'язаннями та створює ризики для неоднозначного тлумачення і застосування законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою господарського зобов'язання займалися такі науковці як В.С.Щербина, В.К.Мамутов, С.О.Віхров, О.П.Подцерковний, М.В.Каплюк, в свою чергу питання безпідставного збагачення були предметом дослідження Берестової І.Є., Бережняк Н.В., Бобровою Д.В. наукові надбання яких містять вагомий вклад у розуміння досліджуваної категорії та дають можливість подальшого наукового дослідження безпідставного набуття майна як умови виникнення господарського зобов'язання.

Мета статті полягає у висвітленні пропозиції щодо удосконалення положень Господарського кодексу України у частині визначення безпідставного набуття майна умовою виникнення саме господарського зобов'язання.

Виклад основного матеріалу. Визначаючи зміст господарського зобов'язання при набутті майна без достатніх на те підстав перш за все варто зазначити, що, хоча термін «зобов'язання» спочатку з'явився у цивільному праві, особливості господарської діяльності та її правове регулювання виділяють господарські зобов'язання як окрему категорію.

У порівнянні з цивільно-правовими зобов'язаннями, господарські мають низку характерних рис:

1. Особливий склад суб'єктів: господарські зобов'язання виникають між суб'єктами господарювання та іншими учасниками господарських відносин. У цих зобов'язаннях беруть участь не просто боржник і кредитор, як у цивільному праві, а організаційно-господарські суб'єкти — зобов'язана та управлена сторони.

2. Особлива сфера відносин: такі зобов'язання формуються у сфері господарювання.

3. Мета: господарські зобов'язання спрямовані на досягнення господарських цілей, таких як забезпечення потреб господарської діяльності чи отримання прибутку.

4. Специфіка дій: ці зобов'язання передбачають виконання конкретних дій однією стороною на користь іншої. Дії можуть бути господарського або управлінсько-господарського характеру, наприклад, надання послуг, передача майна чи сплата грошей.

5. Вплив держави: держава може регулювати та стимулювати певні дії суб'єктів господарювання через економічні пільги, квоти та інші механізми [1, с. 365].

Загалом, господарські зобов'язання мають свою конкретну специфіку, яка відрізняє їх від цивільних зобов'язань, і спрямовані на забезпечення та регулювання господарської діяльності.

Стаття 173 ГКУ передбачає, що господарське зобов'язання це угода між суб'єктом господарювання та іншою стороною, де одна сторона зобов'язується зробити певну дію, яка стосується господарської або управлінсько-господарської сфери, на користь іншої сторони, і інша сторона має право вимагати її виконання [2].

Виходячи з тлумачення вищезазначеної норми, можна стверджувати, що зміст господарського зобов'язання включає сукупність прав та обов'язків його учасників, які, як правило, включають в себе не одну дію, а комплекс дій, спрямованих на досягнення спільного економічного результату.

Господарський кодекс України виокремлює певні підстави виникнення господарських зобов'язань та закріплює їх у ст. 174 яка передбачає, що господарські зобов'язання можуть виникати через:

1. Положення закону або іншого правового акту, що регулює господарську діяльність.

2. Рішення органу управління господарською діяльністю (включаючи рішення про створення підприємства, реєстрацію, видання ліцензій тощо).

3. Господарські угоди та інші угоди, передбачені законом.

4. Угоди, які не суперечать закону та ним не передбачені.

5. Заподіяння шкоди суб'єкту або суб'єктом господарювання.

6. Придбання чи збереження майна за рахунок іншої особи без відповідних підстав.

7. В результаті створення об'єктів інтелектуальної власності.

8. Події, які закон пов'язує із настанням правових наслідків у господарській сфері (надзвичайний стан або військовий стан).

9. Рішення суду чи спеціального органу з правом на таке вирішення та ін.

Законодавцем виділено види господарських зобов'язань та закріплено положення про порядок їх регулювання відповідно до ст. 175 ГКУ. Зобов'язання з набуття майна суб'єктом господарювання без достатніх підстав є майново-господарським та недогівірним, положення даної статті відсилають нас до положень цивільного законодавства з обов'язковим урахуванням особливостей господарської діяльності [3, с. 123–124]. При цьому важливим застереженням є те, що зобов'язання майнового характеру, що виникають між суб'єктами господарювання та негосподарюючими суб'єктами – громадянами, не є господарськими і регулюються іншими актами законодавства. Відповідно при набуття майна суб'єктом господарювання за рахунок не господарюючого суб'єкта (громадянина) дані зобов'язання не вважаються господарськими.

Відповідно до ст. 2 ГК України законодавець передбачає, що суб'єкти господарювання є учасниками відносин у сфері господарювання разом з споживачами, органами державної влади та органами місцевого самоврядування які наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності [2].

Сергійко О.В. зазначає, що ГК України, визначивши споживачів учасниками відносин у сфері господарювання, має на увазі юридичних осіб – організації, які споживають результати господарської діяльності, незалежно від того, чи є вони господарюючими, чи негосподарюючими суб'єктами (споживачі енергії, природного газу тощо). Відповідно до цього не є учасниками відносин у сфері господарювання споживачі – фізичні особи, права яких визначені окремим законодавством. Останнє положення має єдиний виняток: якщо права споживачів – фізичних осіб порушуються в результаті зловживання монопольним становищем або недобросовісної конкуренції, то факти цих порушень можуть стати підставою для притягнення суб'єктів господарювання (виробників, виконавців або продавців) до відповідальності в рамках господарських відносин, якими є й анти-монопольно-конкурентні відносини [4, с. 174]

При цьому згідно ст. 3 ГК України господарська діяльність провадиться суб'єктами господарювання а також негосподарюючими суб'єктами діяльності яких направлена на господарче забезпечення своєї діяльності.

Відповідно з метою чіткого визначення приналежності зобов'язання з безпідставного набуття майна саме до господарських, вбачаємо за доцільне викласти редакцію статті 174 ГК України з чітким визначенням суб'єктного складу.

З метою точного визначення належності зобов'язань із безпідставного набуття майна саме до господарських, доцільно запропонувати уточнену редакцію статті 174 ГК України, яка б чітко окреслювала суб'єктний склад таких зобов'язань:

«Стаття 174. Підстави виникнення господарських зобов'язань»

1. Господарські зобов'язання можуть виникати: безпосередньо із закону або іншого нормативно-правового акта, що регулює господарську діяльність;

з акта управління господарською діяльністю; з господарського договору та інших угод, передбачених законом, а також з угод, не передбачених законом, але таких, які йому не суперечать;

внаслідок заподіяння шкоди суб'єкту або суб'єктом господарювання, придбання або збереження майна суб'єкта господарювання (учасника господарських відносин) за рахунок іншого

господарюючого суб'єкта (учасника господарських відносин) без достатніх на те підстав;

у результаті створення об'єктів інтелектуальної власності та інших дій суб'єктів, а також внаслідок подій, з якими закон пов'язує настання правових наслідків у сфері господарювання.

Таке формулювання точно відображає суб'єктний склад зазначених зобов'язань та однозначно підтверджує приналежність цього виду зобов'язань до господарських. Чинна редакція статті чітко не вказує на наявність двох суб'єктів господарювання чи учасників господарських відносин у відповідних зобов'язаннях, оскільки передбачає наступне формулювання:

Придбання або збереження майна суб'єкта господарювання за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав.

Придбання або збереження майна суб'єктом господарювання за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав.

Іншими словами, законодавець вказує, що другою стороною в господарському зобов'язанні в обох випадках виступає невизначена «інша особа», а не учасник господарських відносин. Відповідно використання терміну «інша особа» недоречно, зважаючи на специфічну термінологію, закріплену в ГК України.

Висновки. З метою чіткого визначення приналежності зобов'язань, що виникають з безпідставного набуття майна, до категорії господарських зобов'язань, пропонується внести уточнення до редакції статті 174 ГК України.

Наведе в статті формулювання дає можливість визначати суб'єктний склад таких зобов'язань, що дозволить однозначно віднести їх до господарських правовідносин, що мають свої особливості та виокремить дане безпідставне набуття як чітку умову виникнення господарських зобов'язань. Запропоноване формулювання забезпечує точність і правову визначеність, відокремлюючи господарські зобов'язання від інших видів правовідносин, зокрема цивільних, і враховує специфіку господарської діяльності. Зазначене дозволить знизити ризики правової невизначеності та забезпечити ефективніше регулювання діяльності в господарській сфері.

Література

1. Каплук, М.В. Зміст господарських зобов'язань та підстави їх припинення. Держава і право. 2009. Вип. 46. С. 364–370. Бібліогр.: 14 назв. укр.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003, № 18, № 19–20, № 21–22, ст. 144.
3. Віхров С.О. Загальні та галузеві кваліфікаційні ознаки господарського зобов'язання. Університетські наукові записки. 2016. № 2. С. 122–131.
4. Сергійко О.В. Класифікація учасників господарських відносин. Приватне право і підприємництво. 2014. Вип. 13. С. 173–175.